

УДК 347.94:347:956(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/chc.v053.2024.12>

Стоянова Тетяна Анатоліївна,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу

Національного університету “Одеська юридична академія”

Іліопол Інна Михайлівна,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу

Національного університету “Одеська юридична академія”

ДОКАЗИ ТА ДОКАЗУВАННЯ У СПРАВАХ ПРО ВИДАЧУ ОБМЕЖУВАЛЬНОГО ПРИПИСУ В ПЕРШІЙ ТА АПЕЛЯЦІЙНІЙ ІНСТАНЦІЯХ

Постановка проблеми. Введення в цивільний процес України інституту обмежувального припису, як одного з механізмів захисту від домашнього насильства, є одним з кроків євроінтеграційних процесів України. Як зазначають вітчизняні вчені, оновлення законодавства останніх років зумовлене євроінтеграційними процесами, які набувають зрозумілих реалій та провокують необхідність кореспондування з європейськими стандартами [1]. Прийняття Закону України «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами» 20 червня 2022 року стало наступним кроком у впровадженні європейських стандартів до національного законодавства, зокрема стандартів сприяння ліквідації всіх форм дискримінації стосовно жінок та усіх форм домашнього насильства [2].

Ще в 2017 році був прийнятий Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [3], а в Цивільний процесуальний кодекс України був введений обмежувальний припис [4], але й досі судова практика в таких справах, знаходиться в складних трансформаційних процесах. Це є зрозумілим: відносна новизна інституту домашнього насильства, патріархальний психоустрій України, складні часи його впровадження (часи карантину Covid-19 та воєнного стану), як наслідок, процес доказування відображає не сформовану позицію українського суспільства до інституту домашнього насильства, відсутність одноманітного підходу у доказуванні, інерційність інтегрування у вітчизняне правосуддя європейських цінностей та підходів.

Питання доказування та доказів, як складної системи всього механізму судового захисту від

домашнього насильства, слід розглядати в першій та апеляційній інстанціях. Апеляційне провадження, як інстанція є комплексним явищем, адже у процесі розгляду справи, здійснюється перевірка рішення, винесеного першою інстанцією, а також, торкається самої суті справи, вирішуючи її. Ця засада апеляційного провадження впливає з положення, яке займає суд апеляційної інстанції в судовій ієрархії. Апеляційна інстанція повторно вирішує справу, тобто дає оцінку наданим доказам і встановленим у нижчому суді обставинам, робить самостійні висновки і, як наслідок цього, формує власну думку щодо прав і обов'язків учасників справи, а також осіб, які не брали участі у справі, але суд вирішив питання про їхні права, свободи та інтереси та приймає нове судове рішення [5, с. 119].

Стан дослідження теми. Дослідженням проблематики домашнього насильства займалися такі науковці, зокрема: Бондаровська В.М., Бордіян Я.І., Журавель Т.В. тощо. Але, задана тема дослідження є на межі дослідження домашнього насильства, окремого провадження та доказування в цивільному процесі, тому до останніх наукових праць з питань доказування слід віднести праці таких науковців, як: Волкова Н.В., Голубєва Н.Ю., Дрогозюк К.Б., Павлова Ю.С., Стоянова Т.А., Фурса С.Я. тощо. Поміж сучасних дослідників в Україні, які серед основних проблем цивільного процесу, досліджували й інститут перегляду судових рішень в апеляційному порядку, можна виділити Гусарова К.В., Іліопол І.М., Луспеніка Д.Д., Трач О.М., Фролову О.В. та Цихоню Д.Ю.

Метою статті є дослідження сутності доказування та доказів в справах про видачу обмежу-

вального припису в судах першої та апеляційної інстанціях.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В законодавстві та науковій літературі визначення обмежувального припису відсутнє. З огляду на сукупність нормативно-правових норм, що його регулює, можна визначити обмежувальний припис, як захід протидії від домашнього насильства, що видається судом в результаті розгляду заяви, на підставі вчинення кривдником одного з видів домашнього насильства, що може містити різні способи усунення наслідків, та/або способів забезпечення безпеки постраждалої особи. В Главі 13 Цивільний процесуальний кодекс України (далі – ЦПК) передбачає порядок розгляду справ про видачу і продовження обмежувального припису в окремому провадженні. Хоч справи про видачу і справи про продовження обмежувального припису виникають з одних правовідносин, мають один об’єкт і підстави видачі, але все ж їх вимоги є різними, що зумовлює відмінності в доказовій діяльності, саме тому в науковій статті, дослідження доказів та доказування здійснюватиметься тільки у справах про його видачу. Результати доказування в справах про видачу обмежувального припису оскаржуються та перевіряються в суді апеляційної інстанції, тому, науковий аналіз в двох інстанціях одночасно вбачається доцільним, так можна побачити повну його картину. В касаційній же інстанції, враховуючи особливу мету стадії, її значення для правозастосування, доказування та докази слід розглядати окремим дослідженням.

В науці цивільного процесуального права давно триває спір щодо того, чи існує в справах окремого провадження доказування, оскільки ч. 3 ст. 294 ЦПК приписує розглядати справи окремого провадження з дотриманням загальних правил, встановлених ЦПК, за винятком положень щодо змагальності та меж судового розгляду, а ч. 6 встановлює, що справи окремого провадження розглядаються при відсутності спору про право. Думка щодо відсутності доказування в усіх справах окремого провадження ґрунтується саме на таких законодавчих нормах. Але, доводи здаються доволі поверхневими, а положення ЦПК щодо розгляду справ в окремому провадженні за винятком положень щодо змагальності та меж судового розгляду, слід трактувати більш ширше [6, с. 61]. Не можна ототожнювати доказування тільки з протистоянням сторін при наявності спору, це звужує суть діяльності суду до реєстра-

ційних або контролюючих адміністративних функцій, обмежуючи основне завдання – здійснення правосуддя. Прихильники іншого, не протилежного, а саме іншого підходу враховують специфіку справ окремого провадження та стверджують, що можливий спір про факт, якщо він не призводить до спору про право [7, с. 77]. Продовжуючи думку, здається логічним, що наявність спору про факт залишає суду простір для здійснення судження про наявність чи відсутність підстав задоволення заяви про видачу обмежувального припису, тобто здійснення правосуддя. Також, твердження відповідає змісту положення ч. 2 ст. 294 ЦПК, що встановлює право суду вийти за зміст принципу змагальності та за власною ініціативою витребувати докази в справах окремого провадження. Наприклад, відповідно до Ухвали Мостиського районного суду Львівської області від 15 березня 2022 року, суд за власною ініціативою витребував із ВП № 1 Яворівського РВП ГУНП у Львівській області інформацію та матеріали по фактах вчинення неправомірних дій кривдника до постраждалої особи [8].

Тому, вбачається більш конкретним та точним твердження, що в справах про видачу обмежувального припису допустимий спір про факт, якщо він не призводить до спору про право, що є принциповою відмінністю доказування в таких справах. Але, тут судам необхідно розрізняти та розмежовувати, коли заявник підміняє обмежувальним приписом бажання вирішити, наприклад, майновий спір. Зокрема, Київський апеляційний суд 31 травня 2023 року, залишив апеляційну скаргу без задоволення, а рішення суду першої інстанції про відмову у видачі обмежувального припису, без змін. Заявниця в обґрунтування своїх вимог щодо видачі обмежувального припису щодо кривдника зазначила про те, що ним здійснюються перешкоди у користуванні спільною сумісною власністю, речами (фототехніка, ноутбук, побутова техніка, меблі тощо) та грошовими коштами, що зберігаються у квартирі де вони спільно проживали с кривдником (економічне насильство), шляхом заміни вхідних замків у квартирі. Однак, обставини на які заявниця посилалась, не свідчать про необхідність видачі судом обмежувального припису у спосіб, який вона просить. А отже, суд першої інстанції, дійшов правильного висновку про неможливість видати обмежувальний припис у спосіб обраний заявником, оскільки між заявницею та кривдником наявний майновий спір, який підлягає вирішенню у позовному провадженні [8].

Наступною складністю при доказуванні у справах про видачу обмежувального припису є те, що переважно в судовій практиці виникають труднощі при аналізі такої ознаки судових доказів, як достатність. Як і в справах позовного провадження, в справах про видачу обмежувального припису, суд перевіряє наявні докази на всі ознаки – допустимості, належності, достатності та достовірності [10, с. 26–29], але аналіз судової практики у таких справах свідчить, що утруднення виникають при визначенні судом саме достатності доказів [11]. Достатність доказів, визначена в ст. 80 ЦПК, але критерії достатності суб'єктивно визначаються судом, на підставі власного переконання. В літературі наголошується, що суб'єктивність судової оцінки достатності шкодить судовому розгляду і призводить до покладання на сторону (заявника) «непомірного» тягаря доведення [12, с. 487], коли він не знає на що спиратися, щоб довести правомірність підстав для захисту своїх прав. Таке положення створює вразливість в справах про видачу обмежувального припису, оскільки вони є новими для української судової практики, не має, а ні усталеної доказової практики, а ні нового підходу в доказуванні, зокрема, суди по-різному підходять до аналізу та оцінки достатності доказів та, в більшості випадків, видають припис тільки, якщо кривдника було попередньо притягнуто до адміністративної чи кримінальної відповідальності. В свою чергу, це призводить до позитивного задоволення вимог, тільки якщо було вчинене чи сексуальне чи фізичне насильство, а психологічне чи економічне насильство, як підстава задоволення вимог, набуває субсидіарного характеру. Наприклад, в Огляді судової практики Касаційного цивільного суду в складі Верховного суду, наводяться лише окремі приклади різних (як вбачається найрозповсюдженіших) проявів психологічного чи економічного насильства, що враховуються судом (не викладено, як зобов'язання видачі обмежувального припису), як фактичні обставини видачі обмежувального припису, зокрема: «електронні докази у формі смс-повідомлень та запису телефонних розмов на підтвердження факту вчинення психологічного насильства; спір щодо користування житловим приміщенням та речами побутового вжитку може бути врегульовано шляхом видачі обмежувального припису за умови доведеності факту вчинення економічного насильства [13]. Зазначене свідчить, лише про поступове формування судової практики в доказовій діяльності розглядаємих справ, а не про

сформовану її єдність. Однозначно визначеною позицією щодо психологічного насильства слід вважати лише таку фактичну обставину, яка закріплена в п. 1.12: «видача обмежувального припису є обов'язковою в разі доказово обґрунтованого постійного використання у безпосередньому спілкуванні або переписці з колишнім чоловіком/дружиною та дітьми погроз у тому числі фізичною розправою, вживанням щодо неї ненормативної лексики, образ та приниження, яке кваліфікується, як домашнє насильство у формі психологічного насильства». Але, слід визнати, що це є лише поодинокими, не вичерпними ознаками, переліком прикладів фактичних обставин справи, що можуть бути враховані судом при видачі обмежувального припису.

Про сформовану визначену правову позицію в судовій практиці говорити рано, і це є перепороною в заопрацюванні підстав задоволення вимог про видачу обмежувального припису у зв'язку з вчиненням економічного, психологічного насильства. Також, прогалиною є те, що в законодавстві відсутні конкретні ознаки та класифікація форм економічного та психологічного насильства. Етично та толерантно слід вирішувати таке питання не стільки спираючись на аналіз судової практики й законодавче закріплення понять, скільки на синергію психологічних знань щодо видів та наслідків психологічного, його різновиду економічного насильства, та інтеграції європейської практики в національну, шляхом розробки певних стандартів віірвання спричиненого насильства.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Докази та доказування, як самостійний інститут цивільного процесуального права є центром, як науки, так і практики цивільного процесу. Беручись за дослідження процесуальних особливостей доказування в конкретній категорії цивільних справ, зокрема в справах про видачу обмежувального припису, усе одно повністю розглянути усі особливості не представляється можливим. В даному науковому дослідженні лише деякі найгостріші проблеми були розглянуті та отримані певні висновки з подальшими перспективами їх вирішення.

По-перше, доказування в справах про видачу обмежувального припису, як допуск спору про факт (вчинення будь-якої форми насильства, відсутності наміру видачі обмежувального припису задля задоволення інших матеріальних чи нематеріальних вимог тощо), що не призведе до спору

про право – є підтвердженням сутності правосуддя в справах окремого провадження, ролі суду та значення судового захисту в таких справах.

По-друге, однобокість судової практики щодо ухвалення позитивного рішення в справах про видачу обмежувального припису лише у випадках підтвердження адміністративного чи кримінального правопорушень стосовно постраждалої особи, нівелюючи психологічне чи економічне насильство, як підставу захисту, можна тільки розробивши законодавчо закріплені критерії підстав, форм та наслідків вчинення таких видів насильства. Щоб відповідати європейським цінностям, зокрема толерантності, пропорційності, поваги честі, гідності, ліквідації усіх форм насильства, попереднє узгодження таких стандартів з загальними засадами психології та європейської судової практики є обов'язковим.

По-третє, як свідчить судова практика у більшості випадків апеляційний суд відмовляє у задоволенні апеляційної скарги по справам про видачу

обмежувального припису саме з мотивів недоведення необхідності застосування обмежувального припису. Особи, що звертаються з вимогою про застосування обмежувального припису досить часто посилаються на певні обставини без належного підтвердження їх доказами, особливо у справах, пов'язаних із діями психологічного чи економічного насильства. З одного боку є багато засобів доказування, що дозволяють довести факт насильства (наприклад, письмові та електронні докази, показання свідків), однак подекуди у особи, що страждає від насильства просто не має часу подумати про докази або підготувати процес знімання під час здійснення кривдником насильницьких дій. Відтак, судам варто враховувати, що інститут обмежувального припису покликаний не тільки протидіяти домашньому насильству (економічне, психологічне, фізичне), що вже вчинене кривдником, а здійснювати превентивну функцію з метою запобігання будь-якому насильству у цій сфері як такому.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Харитонов С. О., Харитонova О. І. Концепт приватного права, як методологічне підґрунтя оновлення цивільного законодавства. *Часопис цивілістики*. 2023. № 51. С. 5–12.
2. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами : Закон України від 20 червня 2022 року. Офіційний вісник України від 05 липня 2022. № 52. Ст. 2942.
3. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 7 грудня 2017 року. Відомості Верховної Ради від 2 лютого 2018 року. № 5. Ст. 35.
4. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV : станом на 31 грудня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.
5. Іліопол І. М. Теоретичні аспекти визначення основних категорій апеляційного провадження у цивільному процесі України. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2023. № 1. С. 115–119. URL: <https://chasopys-ppp.dp.ua/index.php/chasopys/article/view/370>.
6. Стоянова Т. А. Докази та доказування у справах про видачу обмежувального припису: Новели цивільного процесуального законодавства: цивільна юрисдикція, процесуальні строки : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 8 квітня 2024 р.) [Електронне видання] / за заг. ред. Н. Ю. Голубевої ; Нац. ун-т «Одес. юрид. академія». Одеса : Фенікс, 2024. 139 с. URL: <https://hdl.handle.net/11300/27821>
7. Татулич І. Ю. Процесуальні особливості розгляду та вирішення справ окремого провадження / І. Ю. Татулич // *Науковий вісник Чернівецького університету* : [зб. наук, праць] ; [Правознавство]. Вип. 682. Чернівці: Рута, 2013. С. 76–80.
8. Ухвала Мостиського районного суду Львівської області від 15 березня 2022 року № 2-о/448/8/22 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103676689>
9. Постанова Київського апеляційного суду від 31 травня 2023 р. у справі № 56/1966/23 (провадження № 22-ц/824/6894/2023). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111723558>
10. Кашперський Р. Докази в справах окремого провадження / Р. Кашперський. Підприємство, господарство і право. Вип. 3. 2019. С. 26–29.
11. Постанова Верховного Суду України від 16.11.2022, № 127/9600/22. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=107441619&red=10000383dccc2087bd5c46433d8f303670781f&d=5>.
12. Степаненко Т. В. Достатність доказів у цивільному процесі / Степаненко Тетяна Володимирівна, Ніколаєв Микита Володимирович // *Теорія та практика сучасної юриспруденції* : матеріали XXIV наук.-практ. конф. (м. Харків, 30 трав. 2020 р.) / Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, Асоц. випускників Нац. юрид. ун-ту імені Ярослава Мудрого. – Харків, 2020. С. 486–488. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/16090>.
13. Огляд судової практики Касаційного цивільного суду в складі Верховного суду України щодо видачі обмежувального припису. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Ogliad_KCS_1.pdf

Стоянова Тетяна Анатоліївна, Іліопол Інна Михайлівна

Докази та доказування у справах про видачу обмежувального припису в судах першої та апеляційної інстанціях

З огляду на відносну новизну справ про видачу обмежувального припису для українського цивільного процесу, доказування та докази в таких справах досліджуються практично вперше. Ця стаття є лише спробою розглянути

